

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Агропромисловий комплекс в системі зовнішньоекономічної діяльності України / П.Т. Саблук, А.А. Фесина, В.І. Власов, М.С. Вітков, Р.П. Саблук; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. Економіки», УААН. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2005. – 242 с.
2. Лопатинський Ю.М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади [монографія] / Ю.М. Лопатинський. – Чернівці: Рута, 2006. – 344 с.
3. Малік М.Й., Белей С.І. Розвиток сільського господарства в регіоні Карпат. Монографія / Малік М.Й., Белей С.І. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 248 с.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/kmu>
5. Шпикуляк О.Г. Неформальні практики в умовах постсоціалістичних трансформацій / О.Г. Шпикуляк, О.О. Прутська // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – № 3. – С. 43-47.
6. Rosenstein-Rodan P.N. Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe // The Economic Journal, Vol. 53, No.210/211. (Jun.-Sep., 1943), pp. 202-211.
7. Центр гуманітарних технологій, 2006-2016 (последняя редакция: 30.10.2016). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/governance-matters/governance-matters-info>
8. Світовий банк – Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>

УДК 330.341.1

Білик В.В.*кандидат економічних наук,**доцент кафедри менеджменту і економічної безпеки**Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького***ПЕРЕВАГИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ**

У статті розглянуто основні наукові підходи до визначення терміну «інноваційний кластер». Узагальнено способи класифікації інноваційних кластерів. Визначено характеристики, функції інноваційних кластерів та переваги кластерної організації виробництва. Розглянуто узагальнену структуру інноваційного кластера. Визначено проблеми та перспективи формування національних інноваційних кластерів в Україні.

Ключові слова: конкурентоздатність, інноваційний розвиток, інноваційний кластер, інноваційна система, синергетичний ефект.

Билык В.В. ПРЕИМУЩЕСТВА ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ КЛАСТЕРОВ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ

В статье рассматриваются основные научные подходы к определению термина «инновационный кластер». Обобщены способы классификации инновационных кластеров. Определены характеристики, функции инновационных кластеров и преимущества кластерной организации производства. Рассмотрены обобщенную структуру инновационного кластера. Определены проблемы и перспективы формирования национальных инновационных кластеров в Украине.

Ключевые слова: конкурентоспособность, инновационное развитие, инновационный кластер, инновационная система, синергетический эффект.

Bilyk V.V. ADVANTAGES OF FORMATION OF INNOVATIVE CLUSTERS IN MODERN ECONOMY

The article considers main scientific approaches to the definition of the term „innovation cluster”. Generalized classification of innovative clusters. The characteristics, functions of innovation clusters and the advantages of cluster organization of production. Considered the generalized structure of the innovative cluster. The problems and prospects of formation of national innovation clusters in Ukraine.

Keywords: competitiveness, innovative development, innovation cluster, innovation system, a synergistic effect.

Нині кластерна політика і процес кластеризації національної економіки займають одне з центральних місць у сучасній економічній науці. Кластери розглядаються як інтеграційні форми організації виробництва, що забезпечують швидкі темпи економічного розвитку, а сам процес кластеризації розглядається як ринковий механізм якісного перетворення регіональних економічних систем. Перспективи кластерної організації регіональної економіки залежать від макроекономічних тенденцій, що намітилися в економіці, домінуючих на даній території сегментів виробництва та існуючих категорій споживачів. На основі формується зв'язків між учасниками кластера утворюється здорове конкурентне середовище, що забезпечує розвиток регіональної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження теоретичних та практичних аспектів формування кластерів отримало значний розвиток завдяки роботам А. Маршала [1], М. Портера [2; 4], М. Енрайта [4], Е. Леммера, Н. Семенової [5]. До того ж кластери як категорію, їх роль та сутність активно вивчають провідні українські вчені В. Бази-

левич, Є. Безвужко, І. Бураковський, З. Варналій, М. Войнаренко, В. Геєць, Б. Губський, П. Єщенко, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, Ю.М. Ковальов, С. Кримський, Д. Лук'яненко, І. Михасюк, А. Мокій, С. Мочерний, В. Новицький, Ю. Павленко, А. Поручник, Є. Савельєв, В. Савченко, О.Д. Серік, В. Сизоненко, Соколенка С.І [7], М. Тимчук, А. Філіпенко, О. Шнирков та інші.

Постановка завдання. Вивчення важливості формування кластерів як сконцентрованих на певній території взаємопов'язаних організацій, що створюють умови для економічного росту та підвищення конкурентоспроможності регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суть інноваційного кластера полягає в тому, що підприємства, які об'єдналися, їх партнери і постачальники, наукові та освітні організації, а також інститути розвитку, розташовані на компактній території, створюють новий продукт або послугу і вкладають кошти в розвиток. Спільна робота над нововведенням дозволяє знизити сукупні витрати на його розробку і дослідження з подальшою комерціалізацією нового

товару або послуги. Все це дозволяє учасникам утворився кластера стабільно здійснювати інноваційну діяльність протягом тривалого часу. Найбільш вдалою нішею для освіти та розвитку інноваційних кластерів є область наукомістких видів діяльності, техніки і технології виробництва.

Відмінність інноваційного кластера від інших форм економічних об'єднань полягає в тому, що компанії кластера не йдуть на повне злиття, а створюють механізм взаємодії, що дозволяє їм зберегти статус юридичної особи і при цьому співпрацювати з іншими підприємствами, утворюють кластер і за його межами. В кластерах формується складна комбінація конкуренції і кооперації, особливо в інноваційних процесах.

У сучасній економіці кластери стають однією з найбільш ефективних форм інтеграції фінансового та інтелектуального капіталу, забезпечує необхідні конкурентні переваги. В останні десятиріччя уряди багатьох країн розробляють «кластерні стратегії», метою яких є реалізація переваг власної національної економіки, а не копіювання чужих досягнень. Формування інноваційних кластерів сприяє ефективній інтеграції інтелектуальних і фінансових ресурсів як всередині, так і за межами кластера [1, с. 254].

Інноваційний кластер включає весь інноваційну ланцюжок від генерації наукових знань в освітніх і дослідницьких організаціях і формування на їх основі бізнес-ідей до реалізації товарної продукції на традиційних або нових ринках збуту.

Найбільш розвинені кластери мають п'ять найважливіших ознак, які можна розглядати як стартові передумови для формування інноваційних кластерів у регіоні або країні:

1. Наявність конкурентоздатних підприємств. Ключовою умовою для розвитку кластера є наявність конкурентоздатних на ринку підприємств у кластері. В якості індикаторів конкурентоздатності можуть розглядатися:

- відносно високий рівень продуктивності компаній і секторів, які входять у кластер;
- високий рівень експорту продукції та послуг;
- високі економічні показники діяльності компаній (таких як прибутковість, акціонерна вартість).

2. Наявність у регіоні конкурентних переваг для розвитку кластера.

Наприклад, вигідне географічне положення; доступ до сировини; наявність спеціалізованих людських ресурсів, постачальників комплектуючих і пов'язаних послуг, спеціалізованих навчальних закладів та освітніх програм, спеціалізованих організацій, що проводять НДДКР, необхідної інфраструктури та інші фактори.

3. Географічна концентрація та близькість. Ключові учасники кластерів знаходяться в географічній близькості один до одного і мають можливості для активної взаємодії. Географічний масштаб може варіюватися від типу та особливостей кластера і охоплювати один або кілька регіонів держави [2].

Увагу вчених і фахівців до кластеризації економіки як інструменту підвищення її конкурентоспроможності пояснюється ефективністю і гнучкістю кластерів, що визначається наступними їх перевагами порівняно з іншими формами організації економічної діяльності:

- значне спрощення доступу підприємств до різних видів ресурсів;
- зниження фінансових і кредитних ризиків з одного боку, і підвищення стабільності і прогнозованості грошових потоків – з іншого;

– підвищення ефективності збуту за рахунок стійкості логістичних потоків між підприємствами кластера;

– зниження трансакційних витрат, які розглядаються як витрати на організацію бізнесу, отримання інформації, ведення переговорів, пошук постачальників, укладання та оформлення контрактів, забезпечення юридичного захисту, вибудовування взаємин як із зовнішніми контрагентами підприємства, так і з внутрішніми учасниками;

– здійснення якісного стрибка в інноваційному розвитку підприємств, що входять у кластер. Збільшення інноваційної активності учасників кластера пов'язано з тим, що кластер виступає в ролі своєрідного «сховища» знань, навичок і досвіду талановитих людей, які є фахівцями у сфері основної діяльності кластера. Накопичуючись і концентруючись, нові знання стають загальноприйнятими і підштовхують учасників до генерації нових ідей і створення нових розробок, що значно прискорює здійснювані в кластері інноваційні процеси;

– формування всередині кластерів не лише формальних, а й неформальних, особистих взаємозв'язків між його учасниками, що полегшує ведення бізнесу і допомагає більш ефективно координувати зусилля для пристосування до постійно мінливих умов зовнішнього середовища;

– здійснення прогнозування і планування інновацій на основі своєчасного визначення технологічних тенденцій;

– розвиток інформаційних і маркетингових зв'язків між підприємствами кластера на основі сучасних технологій, формування в рамках міжрегіональної економічної інтеграції відсутніх ланок ланцюжка створення вартості, загальних стандартів виробництва, постачання і управління, активний розвиток кластерних брендів [3].

Однак кластери не є панацеєю для економіки, так як крім переваг, вони мають ряд недоліків, а саме:

- надмірна концентрація підприємств в внутрішніх зв'язках і ігнорування середовища за межами кластера можуть призвести до застарівання технологій та зниження їх конкурентоздатності;
- замкнутість кластера може стати причиною зниження гнучкості підприємств-учасників;
- відсутність конкурентів в рамках окремого кластера «знищує» необхідність постійного вдосконалення виробничого і збутового процесу;
- унікальність кожного кластера приводить до значного ускладнення оцінки ефективності його функціонування, так як відсутня можливість для порівняння з іншими кластерами;
- залежність результатів роботи всього кластера від ефективності діяльності кожного з його учасників.

Кластеризація національної економіки не є абсолютно новим механізмом регіонального розвитку, а є прообразом створених в умовах адміністративно-командної економіки територіально-виробничих комплексів (ТПК). Формування кластерів в національній економіці, по суті, є «клоном» територіально-виробничого підходу до розміщення продуктивних сил в регіоні. Таким чином, в національній економіці накопичено певний досвід формування подібних структур, однак в умовах створення і розвитку національної інноваційної системи процес кластеризації набуває особливого значення і є механізмом формування регіональних інноваційних систем, що формують національну інноваційну систему.

Механізм формування кластерів в регіоні здійснюється на основі поєднання зусиль і компетен-

цій різних учасників, до яких належать промислові підприємства з виробництва і переробці сировини, комерційні організації по збуту та реалізації продукції, сервісні компанії в сфері логістики, фінансів, консалтингу, науково-дослідні та навчально-освітні установи, що керують і регулюють організації. Розрізнені дії всіх учасників кластера консолідується в одному напрямку для отримання максимального результату, що забезпечує високий рівень конкурентоздатності регіональної економіки.

Кластери є не тільки ефективним механізмом регіонального розвитку, але і створюють умови для ефективної взаємодії бізнесу, науки і держави. Практика показує, що найбільш високий рівень конкурентоздатності регіону досягається за рахунок формування інноваційних кластерів. Основним моментом у визначенні інноваційного кластера є наявність інноваційної синергії всіх учасників, завдяки якій забезпечується створення, капіталізація і поширення інновацій. Ключову роль у процесі формування інноваційного кластера грає інтеграційна взаємодія підприємств науки і освіти з виробничими підприємствами за підтримки державних структур. Найбільш ефективно процес кластеризації здійснюється в регіонах, які активно створюють інноваційну інфраструктуру для підкріплення промислового потенціалу науково-інноваційним освітнім потенціалом.

Офіційне визначення інноваційного кластера вперше з'явилося в 2000 р. в рамках Міжнародної конференції з інноваційної політики та технологій. Класичним визначенням кластера є визначення М. Портера [4, с. 251], який розглядав кластер як «сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств із стандартизації, торговельних об'єднань) у певних областях, що конкурують, але разом з тим ведуть спільну роботу». Набагато більш складно визначитися з поняттям «інноваційний кластер», оскільки в традиційному підході інноваційність визнано вважати властивістю технологічного або галузевого кластеру. В економічній літературі інноваційний кластер визначається як:

- група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, що діють у сфері інновацій, безвідносно технологічної спеціалізації, взаємодоповнюючих один одного і сприяють розвитку кожного елемента кластера, так і інноваційного потенціалу регіону в цілому;

- концентрація підприємств, наукових, освітніх, громадських організацій, пов'язаних між собою мережами співробітництва в інноваційній сфері з метою забезпечення максимально можливої ефективності та конкурентоздатності;

- неформальне об'єднання зусиль різних організацій (промислових компаній, дослідницьких центрів, вузів, державних наукових установ та ін), здатних здійснювати трансферт нових знань, наукових відкриттів і винаходів, перетворюючи їх в інновації, затребувані ринком;

- стійке партнерство взаємопов'язаних підприємств, установ, організацій, окремих осіб з переважачим інноваційним ефектом;

- особливий вид кластера, що має властивості, що дозволяють прискорити процес генерації, виробництва та комерціалізації інновацій [5]

На основі аналізу представлених визначень слід виявити відмітні особливості інноваційного кластера, що дозволяють визначити систему його сутніс-

них характеристик. По-перше, інноваційний кластер є надсистемою, оскільки може охоплювати найрізноманітніші типи кластерів в регіоні (будівельний, нафтогазовий, медичний тощо), об'єднані процесом інноваційної діяльності, яка передбачає створення та розповсюдження інновацій у даній середовищі. По-друге, результатом діяльності учасників інноваційного кластеру є інновації не тільки в сфері виробництва, але і в області управління, організації, соціальної роботи і т. п. По-третє, учасниками інноваційного кластера є на перший погляд «різнорідні» підприємства, однак вони мають єдину концепцію свого розвитку і пов'язані єдиним інноваційним процесом, в якому кожен з них виконує строго певні функції. По-четверте, для формування інноваційного кластера недостатньо лише наявності критичної маси підприємств в інноваційній сфері, необхідно наявність компетенцій, технічних можливостей, логістичних шляхів і каналів зв'язку, системи відносин, які передбачають здійснення перманентного інноваційного розвитку. По-п'яте, взаємини між учасниками кластера будуються на основі поєднання кооперації та конкуренції, що в результаті призводить до успішного співробітництва і можливості використання ключових компетенцій і досягнень партнерів для досягнення загального результату. Таким чином, інноваційний кластер являє собою сукупність взаємопов'язаних інноваційним процесом підприємств, наукових організацій, державних установ, науково-дослідних центрів, споживчих товариств, які здійснюють перманентний процес створення, впровадження і поширення інновацій в різних сферах на основі систематичного розвитку своєї інноваційної діяльності та інтеграційної взаємодії, здатного принести економіці регіону позитивний синергетичний ефект. Для формування інноваційного кластера в регіоні необхідно виконання таких умов:

- наявність великих підприємств, на базі яких можуть бути апробовані і реалізовані в промисловому масштабі інноваційні проекти;

- створення умов в регіоні для перманентного розвитку інноваційної активності всіх учасників кластера;

- створення інноваційної інфраструктури для підтримки і розвитку малого інноваційного підприємства і забезпечення співпраці великих підприємств з малим і середнім бізнесом;

- наявність науково-дослідного центру, який забезпечує фундаментальну наукову базу для розробки інноваційних ідей і проектів;

- наявність університету, що здійснює підготовку та перепідготовку кадрів для інноваційних підприємств кластера;

- можливість використання існуючої та побудови інноваційної транспортно-логістичної системи взаємодії всіх учасників кластера;

- сформовані традиції ділового обороту та практика взаємодії підприємств на території регіону на основі контрактних взаємовідносин у рамках реалізації регіональної інноваційної політики;

- регіональна інноваційна політика по формуванню попиту на інноваційну продукцію підприємств кластера, а також по стимулюванню збуту інноваційної продукції як усередині регіону, так і за його межами;

- формування передумов для об'єднання існуючих і потенційних кластерів в єдину систему, яка забезпечить інноваційний розвиток економіки регіону (інноваційний кластер розглядається в даному аспекті як надсистема) [6].

Для створення інноваційних кластерів необхідно сформулювати інструменти кластерного розвитку, створити інфраструктуру підтримки, розробити методику проведення моніторингу кластерного розвитку, визначити систему стимулювання інноваційної активності підприємств, що входять у кластер. До інструментів кластерного розвитку належать:

- підтримка розвитку мереж та трансферу знань і технологій;
- сприяння формуванню спеціалізованих підприємств;
- формування програм перенавчання і перепідготовки інноваційних кадрів;
- розвиток брендингу;
- сприяння технологічному переоснащенню підприємств;
- розвиток міжрегіонального та міжнародного обміну інноваціями;
- організація централізованого залучення інвестицій та субсидування інноваційних проектів [7].

Для ефективного функціонування інноваційного кластера необхідно виконати визначені підготовчі заходи:

- розробити концепцію формування та управління кластером;
- визначити систему управління проектом розвитку кластера на основі сітьової моделі взаємодії;
- оцінити маркетинговий потенціал кластера і можливості формування попиту в інших регіонах на інноваційну продукцію кластера;
- провести «інвентаризацію» виробничих можливостей підприємств кластера і підвищити операційну ефективність існуючих процесів виробництва всієї виробничої системи;
- сформувати систему контрактних взаємовідносин всіх учасників кластера з розподілом функцій, повноважень, компетенції і відповідальності;
- розробити систему оцінки ефективності заходів підтримки кластерного розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Наявність інноваційних кластерів у регіоні змінює зміст регіональної економічної політики, коли зусилля направляються не на підтримку окремих підприємств, а на розвиток системи взаємовідносин між суб'єктами економіки і державними інститутами. Регіональна

політика повинна бути спрямована на створення регіональних конкурентних переваг на основі формування інноваційних кластерів як дієвого механізму реалізації цієї стратегічної мети. Регіональна кластерна політика являє собою генеральний план інноваційного розвитку регіону, у якому має бути відображено не тільки первісна галузева конфігурація, сформована навколо нових ключових регіональних технологій, але й конкретна система перспективних виробничо-технологічних схем з урахуванням наявних ресурсних, інфраструктурних, ринкових умов. Інноваційний кластер є динамічною системою, що забезпечує саморозвиток на основі реалізації синергетичного ефекту. Сприяючи формуванню первісної системи зв'язків в регіоні з виробництва інноваційної продукції, кластерна політика повинна визначати характер технологічного просування на певних етапах, створюючи умови для розвитку науково-дослідної бази в регіоні і нарощуючи освітній потенціал. Одним з пріоритетних напрямів розвитку інноваційних кластерів в регіонах має стати формування інноваційного бізнесу, здатного здійснити проривні технології, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стратегічні пріоритети та сучасні завдання розвитку реального сектору економіки України / Редкол.: Б.М. Данилишин (відп. ред.) та інші / РВПС України НАН України. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – 544 с.
2. Монастырный Е.А. Инновационный кластер // Инновации. – 2006. – № 2. – С. 38-43.
3. Концепція кластерної політики в Україні / Федоренко В.Г., Тугай А.М., Бойко А.Ф. та ін. // Економіка та держава. – 2008. – № 11. – С. 5–15.
4. Портер М. Международная конкуренция. – М., 1993. – 418 с.
5. Соколенко С.І. Кластер дає шанс // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 18. – С. 5.
6. Цукерман В.А. Проблемы и возможности кластеров как метода активизации инновационного развития экономики: Материалы XIII междунар. науч.-практ. конф. по инновационной деятельности. – Киев-Симферополь-Севастополь, 2008. – С. 290–294.
7. Соколенко С.І. Кіндзерський Ю.В. Кластерний механізм інноваційного розвитку // Проблеми и перспективы инновационного развития экономики: Материалы XII междунар. науч.-практ. конф. – Киев-Херсон-Симферополь, 2007. – С. 511–513.